

בעניין שמיעת כלי זמר ושירה בזמן הזה.

-שיטת הרמב"ם והגאונים-

הנה מפורסם ומרגלא בפומא דאנשי, כי הרמב"ם ע"ה אוסר לנגן ולשמוע כל כלי שיר בזמן הזה מפני החרבן. ועיקר הטענה לפי שהוא ז"ל כתב בהלכות תעניות פרק ה הלכה יד:

"וכן גזרו שלא לנגן בכלי שיר וכל מיני זמר וכל משמיעי קול של שיר אסור לשמוח בהן ואסור לשמען מפני החרבן, ואפילו שירה בפה על היין אסורה שנאמר בשיר לא ישתו יין, (ישעיהו כ"ד). וכבר נהגו כל ישראל לומר דברי תושבחות או שיר של הודאות לאל וכיוצא בהן על היין".

לשון כזו חמורה המראה שמפני החרבן נאסר לשמוע כל כלי שיר. ולכאורה צ"ע שפתח בהלכה זו באיסור, וסיים במנהג מקילים.

וע"ז יצאתי לדון ראשית: א'. היכן כתוב בגמ' שאסור לשמע שירים מפני החרבן, כי לכאורה לא נמצא לזה מקור, ב'. גם הפסוק שהביא "בשיר לא ישתו" הוא רק משבטלה סנהדרין – וסנהדרין בטלה קודם החרבן. ג'. ומכיוון שכך, יש לחקור כיוון שלא נמצא בגמ' הלשון "מפני החרבן", מהו החרבן שמדבר עליו הרמב"ם ומה מטרת הגזירה. שנית: מה הרמב"ם אסר לנגן, האם רק שירי חול בכלי כמעט גזירת חז"ל שמא יבאו לומר דברי נבלה בשיר, אבל שירי קודש כשמטרתם לעבודת ה' שרי, או לא.

במאמר זה הוכחתי שהמושג חרבן אינו מתייחס רק למשמעות הצער כמו ביטול עבודת המקדש, אלא גם להשלכות שלו כמו היחלשות ההנהגה הכופה את החוטאים ע"י שוטרים, כפי שקרה בעקבות ביטול הסנהדרין 40 שנה עוד קודם חרבן המקדש. ולכן כשחז"ל ראו שהציבור מגיע לידי ניבול פה במשתה היין ואין אימת סנהדרין עליהם, אסרו את שירי החול במשתאות הרשות. אולם עדיין הותר להשאיר תוף אחד גדול עבור הקצב של השיר הוא הנקרא "אירוס". אך בעקבות הצרות הגדולות שהגיעו בזמן שאספסיאנום עלה על א"י כשנתיים קודם החרבן, גזרו גם עליו.

ומכיוון שהסיבה לכל זה הייתה משום שהגיעו לידי נבלה בשיר, גזרו רק בשירי חול שיש בהם חשש שיגיעו לידי מילות לא ראויות, אבל בשירי קדש לא הייתה גזירה מעולם. וכל דברי הרמב"ם בהלכה הנ"ל אינה אלא בשירי חול, וכמו שסיים "וכבר נהגו כל ישראל לומר דברי תושבחות או שיר של הודאות לאל וכיוצא בהן על היין" - דבריו ממש כלשון הגאונים שיזכרו במאמר, והיינו אפ' עם תוף האירוס, ואפ' על היין מותר. ועל אחת כמה וכמה שמותר לנגן שלא על היין שירי קודש לעבודת ה' ולמצוה תחשב לו. וכפי שכתב להדיא בנו ר' אברהם בספרו המספיק לעובדי ה', וכן כתב ר' דוד המימוני דור שביעי להרמב"ם, וראשונים רבים.

פרק א'. מקורות חז"ל לאיסור נגינה.

(לצורך העניין סידרתי את המקורות לפי סדר זמנים לענ"ד).

שלב א'

באיכה רבה (פתיחתא כ"ג) איתא:

"אמר רבי, שמונה עשרה שנה היתה בת קול יוצאת בפלטין של נבוכדנצר ואומרת עבדא בישא זיל חרב ביתה דמרך דבניה לא שמעין ליה, וישחו כל בנות השיר, שעלה וביטל השיר מבית המשתה, הה"ד (ישעיה כ"ד) בשיר לא ישתו יין". וכן הביא רש"י קהלת פרק יב.

(א"כ רואים שביטול השיר מבית המשתה מיוחס כבר לבית ראשון, אך משנבנה הבית חזר ההיתר עד הגזירה שבשלהי בית שני כפי שרואים בשיר בספר בן סירא:

שיר-א-ל על משתה היין	כחותם על כיס זהב
משפט שיר על משתה היין.	כומז אודם על ניב זהב
כך נאים דברים יפים על משתה היין	כרביד זהב ובו נופך וספיר
קול מזמור על נועם תירוש ¹	מלואות פז וחותרם ברקת

בן סירא ממשיך בשבחה השירה ואומר: "חליל ונבל יעריבו שיר, ומשניהם - לשון ברה"²).

משנה סוטה פ"ט - י"א.

"משבטלה סנהדרין בטלה השיר מבית המשתאות שנאמר (ישעיה כ"ד) בשיר לא ישתו יין" וגו': זמן ביטול הסנהדרין מבואר בבבלי שבת טו ע"א שארבעים שנה עד שלא חרב הבית גלתה לה סנהדרין וישבה לה בחנות. כלומר 30 לספירה. (החרבן היה בשנת 70 לספירה שהוא שנת שע"ט לשטרות).³ ובפירוש המשנה לרמב"ם שם כתב, - "אמר ה' זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם", שכשיבטלו הסנהדרין והם הזקנים שעליהם אמר הכתוב תתן לך בכל שעריך, יבטלו גם הנגינות". (ובספר המצוות מ"ע קע"ו משמע שמצווה זו נוהגת עם ב"ד הגדול שבירושלים. וכן מתבאר מהירושלמי דלקמן, שכתב "וכי מה היתה סנהדרין גדולה מועלת").

ודברי הרמב"ם הנ"ל בפהמ"ש הם מפורשים בבבלי סוטה מח ע"א - "וממאי דמשבטלה סנהדרי כתיב? אמר רב הונא בריה דרב יהושע, דאמר קרא: (איכה ה) זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם!

ובתלמוד ירושלמי מסכת סוטה פרק ט [דף כג טור א] הלכה יב' ביאר את הטעם שבטלו הנגינות: "אבא בר רב ירמיה אמר, זקנים משער שבתו וגו' -אמר רב חסדא בראשונה היתה אימת סנהדרין עליהן ולא היו אומרים דברי נבלה בשיר אבל עכשיו שאין אימת סנהדרין עליהן הן אומרי דברי נבלה בשיר".

שלב ב' (68 לספירה)

משנה סוטה ט משנה ט"ו: "בפולמוס של אספיינוס גזרו⁴ על עטרות חתנים ועל האירוס". (ופולמוס של אספיינוס הוא כשנתיים קודם החרבן. כשהוא עלה על רוב א"י חוץ מירושלים בשנים 67-68).⁵

¹ דברי בן סירא, הספרים החיצונים, מהדורת א' כהנא, רמת גן תש"ך, לב, ד-ו.
² שם מ, כא -מתוך מאמרו של ד"ר אברהם שפיר בתוך: הגיגי גבעה, ו' תשנ"ח, עמ' 39-51.
³ אמנם בראש השנה דף לא ע"א-ע"ב מתבאר שגלתה סנהדרין... מלשכת הגזית לחנות ומחנות לירושלים, ומירושלים ליבנה, ומיבנה לאושא, ומאושא ליבנה, ומיבנה לאושה, ומאושא לשפרעם, ומשפרעם לבית-שערים, ומבית-שערים לציפורי, ומציפורי לטבריא. ושנת ביטול הסנהדרין לגמרי מוערך כשנת 425 לספירה. כשנה לאחר חרבן בית שני. (ועד המאה השמינית נותרו שרידים שלה). אולם מדברי הירושלמי דלקמן שמזכיר ר' חסדא את ביטול הסנהדרין משמע שהיה הרבה קודם לכן ואף סמוך ממש לחרבן, כלומר אע"פ שלא בטל לגמרי מ"מ כוחו נחלש כבר עם החרבן. (ע"ע יסוד המשנה ועריכתה להר מרגליות עמ' ל"ו הערה ט"ו). וכ"כ הרמב"ם הלכות סנהדרין פרק יד הלכה יג: "ארבעים שנה קודם חרבן בית שני בטלו דיני נפשות מישראל אף על פי שהיה המקדש קיים, מפני שגלו הסנהדרין ולא היו שם במקומן במקדש". ודלא כחכם אחד שטעה בזה.
⁴ בבלי גיטין ז ע"א "א"ל ריש גלותא לרב הונא: כלילא מנא לן דאסור? א"ל: מדרבנן, דתנן: בפולמוס של אספיינוס גזרו על עטרות חתנים ועל האירוס. אדהכי קם רב הונא לאפנויי, א"ל רב חסדא, קרא כתיב: (יחזקאל כ"א) כה אמר ה' אלהים הסר

ובפירוש המשנה לרמב"ם כתב: "פולמוס", הוא זמן אותו האדם ועת שלטונו. ו"אירוס", הוא כעין עגול חלול קושרין עור על אחד משני צדיו ומכין עליו והוא ממיני כלי הזמר ושמו אצלינו במערב "אלטאר".
 ובפירוש המשנה במסכת כלים פרק טו משנה ו כתב: "ואירוס, כלי עגול דומה לכברה ועליו קלף מצדו האחד ומקישין עליו ביד ושמו הידוע אצלינו "אלטאר", ופעמים מספידים את המתים בכלי הזה, וזה אצלינו הרבה".
 ויש להבין מה נתחדש בפולמוס זה איסור באירוס יותר משאר הכלים שגזרו בהם 38 שנה קודם?
 וכן מדוע הרמב"ם כתב שלשה פעמים את המילה "אצלינו" לגבי כלי שחז"ל אסרוהו אצלינו. ואיה"ת יתבאר בהמשך.

ובחגיגה דף טו ע"ב: "אחר" (אחר הוא אלישע בן אבויה רבו של ר' מאיר שהיה בדור השלישי של התנאים). מאי - זמר יוני לא פסק מפומיה. -- וכתב רש"י שם "זמר יוני לא פסק מביתו - והיה לו להניח בשביל חורבן הבית, דכתיב בשיר לא ישתו יין" (ישעיהו כד).⁶

בסוטה מ"ח ע"א: אמר ר' יוחנן: כל השוטה בארבעה מיני זמר - מביא חמש פורעניות לעולם, שנאמר: (ישעיהו ה) הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם, והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיים ואת פועל ה' לא יביטו, מה כתיב אחריו? (ישעיהו ה) לכן גלה עמי מבלי דעת - שגורמין גלות לעולם, וכבודו מתי רעב - שמביאין רעב לעולם, והמונו צחה צמא - שגורמין לתורה שתשתכח מלומדיה, (ישעיהו ה) וישח אדם וישפל איש - שגורמין שפלות לשונאו של הקב"ה, ואין איש אלא הקדוש ב"ה, שנאמר: (שמות טו) ה' איש מלחמה, ועיני גבוהים תשפלה - שגורמין שפלות של ישראל, ומה כתיב אחריו? לכן הרחיבה שאל נפשה ופערה פיה לבלי חק וירד הדרה והמונה ושאוה ועלז בה. (ר' יוחנן נפטר בשנת תק"ץ לשטרות - 220 שנה אחר החרבן. ואם הוא חי 400 שנה א"כ הוא מכיל את כל התקופה מלפני החרבן עד ר' הונא).

והערה למחשבה: האם יש הו"א שר' יוחנן דיבר בשירי קדש בכלי, ועליהם יאמר: "את פועל ה' לא יביטו"?

שלב נוסף, (כ220 לספירה)

בסוטה מ"ח ע"א: אמר רב: אודנא דשמעא זמרא תעקר. (רב אמר את זה בערך שנת תק"ל -220-230 לספירה שאז ירד לבבל. כמאה וחמישים שנה אחר החרבן. בימי רבי. וכ70-60 שנה אח"כ ר' חסדא שבר את הטנבורא כדלקמן).

שלב נוסף (כ270 שנה לספירה).

בסוטה מ"ח ע"א: אמר רב הונא: זמרא דנגדי ודבקרי [מושכי ספינות ורועי בקר] - שרי, דגראי [אורגי בגדים] - אסיר. רב הונא בטיל זמרא, קם מאה אוזי בזוזא ומאה סאה חטי בזוזא ולא איבעי. אתא רב חסדא זלזיל ביה, איבעאי אוזא בזוזא ולא משתכח.

שאלה למחשבה: אם נאסר כבר בבתי המשתה משחרב סנהדרין ואפ' בפה, איזה זמר ביטל ר' הונא שיר קודש? אם שיר חול - האם רק בבית המשתה או גם בבית? עוד, כשרב חסדא זלזל, מה הוא התיר, שירי חול בפה או אף בכלי? בבית המשתה, או רק בביתו? ואיה"ת יתבאר לקמן בדברי הגאונים.
 (אבל לומר שנאסרו שירי קדש וחול בכלי מפני החרבן בבית המשתה ושירי קדש בפה הותרו, א"כ נמצא שר' הונא אסר שירי קדש בפה וזה לא הגיוני. ובפרט שדעת הגאונים דלקמן אינה כן).

המצנפת והרם העטרה זאת לא זאת השפלה הגבה והגבוה השפיל, וכי מה ענין מצנפת אצל עטרה? אלא לומר לך: בזמן שמצנפת בראש כ"ג - עטרה בראש כל אדם, נסתלקה מצנפת מראש כ"ג - נסתלקה עטרה מראש כל אדם. אדהכי אתא רב הונא, אשכחינהו דהוי יתבי, א"ל: האלהים! מדרבנן, אלא חסדא שמך וחסדאין מילך".
⁵ ופולמוס של טיטוס לעניין עטרות כלה, כתב בית הבחירה למאירי מסכת סוטה דף מז עמוד א והוא שבא אחר אספסיינוס נ"ב שנה".

⁶ גם מרש"י רואים שרק זמר יוני היה לו להניח מפני החרבן אבל לא שירי קדש.

שלב קרוב להנ"ל באותה תקופה כ 250-290 לספירה
 בבבלי סוטה מט ע"ב בהקשר למשנה "ועל האירוס. כשמסבירה הגמ' -מאי אירוס? א"ר אלעזר: טבלא דחד
 פומא. (תוף גדול). -מספרת הגמ' מעשה שהיה (כ180 עד200 שנה אחר החרבן⁷). "רבה בר רב הונא עבד
 ליה לבריה טנבורא, (תוף גדול דומה לצליל האירוס), אתא אבוא תבריה (שברו), אמר ליה: מיחלף בטבלא דחד
 פומא, (כלומר באירוס) זיל עביד ליה אפומא דחצבא או אפומא דקפיזא" (כלומר שיתופף על כלי בית).
 ומדברי רש"י והמאירי מתבאר שגזרו דווקא בכלי מסויים שעושה קול מסויים.⁸

שאלה למחשבה: אם נאמר שמשחרב המקדש בטלו כל מיני הכלי זמר אף לצורך מצווה, האיך עלה בדעתו
 של רבה בר ר' הונא לבנות תוף לבנו? ולאיזה צורך עשאו? ואם לצורך מצווה או הלווית המת מותר לנגן
 בו, למה סבו ר'- הונא שברו? ועוד מדוע לא ראינו התייחסות של הרמב"ם לכלי "האירוס"?

שלב נוסף כ 300 לספירה.

בבלי גיטין ז ע"א "שלחו ליה למר עוקבא: זמרא מנא לן דאסיר? שרטט וכתב להו: (הושע ט') אל תשמח ישראל אל
 גיל כעמים. ולישלח להו מהכא: (ישעיהו כ"ד) בשיר לא ישתו יין ימר שכר לשותיו! אי מההוא, ה"א ה"מ זמרא דמנא, אבל
 דפומא שרי, קמ"ל.
 מר עוקבא - אמורא בבלי בדור הראשון - השני. היה ראש הגולה אחרי רב הונא ריש גלותא הנ"ל, כ300
 שנה אחר הספירה. והיה מרבתינו של ר' חסדא. ("אגרת רב שרירא גאון"), ומתאים מאד שישאלו את
 תלמידו של ר' הונא שאסר זמר בפה -מר עוקבא, -מנא לן שזמר בפה אסור.

ובתלמוד ירושלמי מסכת מגילה פרק ג [דף עג טור ג:] "מר עוקבא מישלח כתב לריש גלותא דהוה דמיך וקאים
 (ישן וקם) בזמירין ישראל אל תשמח כעמים אל גיל". (ושינה מלשון הפסוק כדי שלא ישרטט).
 ויש לחקור באיזה שירים היה ישן וקם ריש גלותא, בשירי קודש, חול, או ח"ו פריצות? בכלי או בפה?
 ולכאורה מסתבר שכשמר עוקבא אסר בעקבות רבו את השירה בפה א"כ ע"ז הוכיח את ריש גלותא. אלא
 שיקשה והלא ר' חסדא זלזיל ביה. וא"ת שהיה ריש גלותא ישן בכלי שיר של קדש וע"ז הוכיחו שמשחרב
 הבית נאסר לשמוע כלי נגינה אפ' בשירי קדש, מדוע הביא לו הפסוק אל תשמח אל גיל, היה לו להביא את
 הפסוק של המשנה בשיר לא ישתו יין. וא"ת הו"א דווקא על היין, א"כ שירי קודש הותרו שלא על היין?
 אלא תאמר שאסור שירי קדש אף שלא על היין אלא שהעדיף להביא לו את הפסוק אל תשמח אל גיל
 כעמים שמשמע אף שלא על היין. והלא פסוק זה פרשוהו הגאונים בשירי חול והיינו אל תשמח -"כעמים"
 הינו בשירי חול! ומחמת זה תוס' נדחק שמדובר שהיה ריש גלותא מתענג ביותר. והנראה פשוט יותר
 שהיה קאים ודמיך בזמירין" היינו זמר חול בכלי והתיר משום שלא היה בבית המשתה. ור' חסדא הלא
 זילזל בשירי חול בבית המשתה שלא על היין, אבל מר עוקבא כתלמידו של ר' הונא שלח לו להחמיר בזה
 כשיטת רבו. ואפשר שרצה לומר לו שמה שר' חסדא זלזיל הוא רק בשירי חול בפה ולא בכלי. וע"ע.

שלב נוסף כ320 לספירה.

⁷ רב הונא היה לראש ישיבת סורא תחת רב (שנת ד'י"ד, 253 לספירה לערך). רב הונא כיהן בתפקידו 40 שנה פטירתו
 של רב הונא ד'נ"ז לכה"ע, שהם 297 לספירה. 608 למניין שטרות. ורב חסדא נפטר בגיל 92 בשנת תר"כ לשטרות (ד'ס"ט
 לכה"ע, 309 לספירה).

⁸ רש"י מסכת סוטה דף מט עמוד ב "מיחלף בטבלא דחד פומא - זוג של עינבל שעושים בבית משתאות דומה לו בקול ואתי
 למעבד ההוא דגזור עליה, כלומר לרש"י מדובר בכלי וצליל מסויים. גם בבית הבחירה למאירי מסכת סוטה דף מז עמוד א
 משמע כלי זמר מסויים שכתב- "והיו עושין בו שיר גדול כבבתי החתנים". ובבית הבחירה למאירי מסכת גיטין דף ז עמוד א
 כתב "האירוס והוא תוף המקשקש ומשמיע קול גדול והמיייה יתירה".
 תקופת חתימת התלמוד.

בסוטה מ"ח ע"א: אמר רב יוסף: זמרי גברי ועני נשי - פריצותא, זמרי נשי ועני גברי - כאש בנעורת. למאי נפקא מינה? לבטולי הא מקמי הא. (ר' יוסף מלך בפומפדיתא בשנת תרל"א לאחר פטירת רבה כ-250 שנה לאחר ר' יוסף).

שלב נוסף כ-300-340 לספירה

בסוטה מ"ח ע"א: אמר רבא: זמרא בביתא חורבא בסיפא, שנאמר: (צפניה ב) קול ישורר בחלון חרב בסף כי ארזה ערה. מאי כי ארזה ערה? אמר ר' יצחק: בית המסובך בארזים עיר הוא? אלא אפי' בית המסובך בארזים מתרועע. רְבָא (280-352), היה אמורא בבלי בולט מהדור הרביעי (סוף המאה הרביעית לספירה). ואני סבור שכשדיבר בזה, זה היה בסביבות תר"ס לשטרות כלומר כ-60 שנה אחרי ר' חסדא. כ-250 שנה אחר החרבן.

שלב כ-420 לספירה

עוד שם בסוטה מ"ח ע"א על דברי רבא: אמר רב אשי: - (סוף תקופת האמוראים סמוך לחתימת התלמוד). שמע מינה, כי מתחיל חורבא בסיפא מתחיל, שנאמר: חרב בסף. ואיבעית אימא, מהכא: (ישעיהו כד) ושאיא יוכת שער. אמר ר' בר רב אשי: לדידי חזי ליה, ומנגח כי תורא.

ע"כ המקורות התלמודיים לעניין נגינה הנצרכים לעניינינו. כדי להגיע להלכה נביא את הסדר, תש' הגאונים רי"ף ורמב"ם.

פרק ב'. מקורות הגאונים והרי"ף בפירוש הסוגיות

והריני מבארם לפענ"ד בתוך דבריהם בסוגריים עגולות.

תשובות הגאונים - הרכבי סימן ס'⁹

"והא דשלחו ליה למר עוקבא זמרא מנא לן דאסיר וכו'. הכין חזינא כי מנהג כל ישראל בבתי משתאות סתם וכל שכן בית חתן וכלה שמשמחין בקולות שלשמחה (כלומר כלי נגינה, וכן לקמן כתב "בקול נגינות"). ואומ' דברי שירות ותושבחות לפני הקב"ה וזוכרין אותותיו וחסדיו עם ישראל מקדם וקיווי גלוי' מלכותו והבטחותיו הטובים ובשורות נחמות שבישרו הנביאים את ישראל ופיוטין הרבה על אילו הדברים וכיוצא בהן בקול נגינות ובבתי חתנים וכלות שמחות וזכר חופות וברכות להצליחם ולהכשירם ואין אדם בעולם מישאל נמנע מכל אלה. אבל זמרא דאסר מר עוקבא (כשיטת רבו - ר' הונא ואפ' בפומא) דברים שאינן כסדר הזה אלא נגינות (נגינות הם בכלי כנ"ל, וכפי שממשיך "שלא מבעיא במנא"). שלאהבת אדם לחברו ולשבח יפה ביפוי ולקלס גבור בגבורתו וכיוצא בזאת כגון שלישמעאלים הללו שנקראין אשעאר אלגזל לא מיבעיא במנא דאסיר (דמשבטלה סנהדרין אסרו - זמן הרבה לפני מר עוקבא) אלא אפילו בפומא בלחוד אסיר. (כפי שיבאר מיד שזה מה שחידש ר' הונא). ובעיקר דבר זה (נגינות חולין בכלי). שנינו משבטלה סנדרין בטל שיר מבית המשתאות של בשיר לא ישתו יין וגו'. ואמרינן עלה ממאי דבסנדרין כתי' אמר רב הונא בריה דרב יהושע אמ' קרא זקנים משער שבתו וגו'. ודאמרינן רב הונא אסר זמרא רב חסדא זלזיל ביה, לא על שירות שלישראל אמרו (כי שירי ישראל היינו שירי קודש לא נאסרו מעולם אפ' בכלי) אלא על דברי הגוים (כאן השתמש במילה "דברי" היינו שירת חולין בפה - שאין בהם נבלה ופריצות. לעומת המילה "נגינות" כדלעיל, לומר ששירת חולין אף בפה אסורה). ואמרינן, אמ' רב הונא זמר ניגדי ובקרי שרי זמר גילדאיי אסיר וזה הזמר שאומ' מושכי הספינות שהן ניגדי וזמר רועי בקר דאינון בקרי, אינון אינון משירות שלישראל ואע"פ כן התיירו רב הונא (אפ' שהוא אסר שירה בפה) שחקר וראה כי לא היו בו דברי גידופין ולא דברים מכוערין ויש בו עזרה ומסעד למושכין ולרועין אבל זמר שלבורסיים חקר כי היו בו דברים מכוערין ואסרו. (כלומר לשיטת הגאון, הזמר שר' חסדא זלזל בו הוא זמר של חולין בבית המשתה ובפה דווקא ושלא על היין כי בכלי זמר חולין בבית המשתה כבר אסרו חז"ל קודם - משבטלה סנהדרין!).

⁹ תשובה זו מיוחסת לר' האי גאון וכן נראה מדברי ר' שמואל בן עלי גאון

ומה שהזכרתם בשאלה (השאלה הייתה מצפון אפריקה מקאבס, והיו נוהגים לרקוד נשים בחתונות לקול תופים. השווה עוד "מנהגי ישראל" שפרבר ה"ז עמ' שד"ם) שהנשים משחקות בתופים ומחולות אם במושב שלאנשים אין דבר קשה מזה. ולא בתופים ובמחולות אלא אפילו בפומא מכוער הדבר ואסור דאמ' רב יוסף משרן גברי ועניאן נשי פריצותא משרן נשי ועאנו גברי כאש בנעורת... (כלומר הגאון לא מתייחס לאיסור נגינה בכלי בחתונה דשרי אף בתוף, אבל מצד הפריצות נאסר. ומכאן מתבאר יותר בין היתר -שכל השמחות והחתונות שמדבר עליהם קודם -הם נגינות בכלי ואפ' בתוף -ולא עלה על דעתו שצריך לתופף בקפיזא כנ"ל).

תשובה דומה נמצא עוד בתשובות הגאונים החדשות - עמנואל (אופק) סימן נד:

ולענין זמרא במנא ודאי איסורא והוא דתנן (סוטה מח, א) משבטלה סנהדרי בטל שיר מבית המשתאות שנ' (ישעיה כד, ט) בשיר לא ישתו יין, ואמרי' ממאי דבסנהדרי תלי דאמ' רב הונא בריה דרב יהושע דאמ' קרא (איכה ה, יד) זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם. (גיטין ז, א), שלחו ליה למר עוקבא זמרא מן לן דאסור? שרטט וכת' להו אל תשמח ישראל אל גיל בעמים. ואמרי' ונשלח לי הם הכי גם כן בשיר לא ישתו יין, אי מהתם הוה אמינא זמרא דמנא אבל דפומא שרי קמ"ל. וא"ר (סוטה מח, א) יוחנן כל השותה בארבע מיני זמר מביא [חמש... אית בהו שבחן של ישראל ובשורת] משיח וקווי ישועה וקביליא דאמות העולם וסידרא דצרות דשרי' בה ובקשות שפיר דמי ומנהג כל ישראל למימרן, ודוד מיניה (והו"ן ממנו) כמה נאה להימנע ממנו. אבל האי דטייעית (לשון ערבית) דאית ביה פריצותא ראוי למונעו (גם כאן הגאון אוסר שירי חולין בפה כפי שמסתמך לקמן מדברי ר' הונא. אבל שירי חול בכלי אסרו חז"ל -משבטלה סנהדרין, ושירי קדש בפה, לא נאסרו מעולם). דהא אמ' רב הונא זמרא דניגדי ודבקרי שרי זמרא דגלדאי אסור (סוטה מח, א) ופי' ניגדי מושכי ספינות, ומנהגם עדיין דמשרו להון חד וענו בתרי, ובקרי -רועי בקר, וגלדאי הם הבורסיים הדשין בבורסקי יש להן זמר כמה שאומ' הידד בשעה שדשין בגת. ואנחנא לא ידענא מאי טעמ' שרא רב הונא האי ואסר האי, אלא כך דומה שבדק את זה שהיה בימיו וראה בו דברי פריצות, ובדק את זה ולא ראה בו דברי פריצות. וכל דבר שיש בו פריצות מוטב למונעו ממנו כדאמ' רב יוסף משרו גברי ועניין נשי פריצותא משראן נשי וענו גברי כאש בנעורת למאי נפקא מינא לבטולי הני מקמי הני. ומי שידו פשוטה לגזור וגזירתו מתקיימת עושה בזאת לפי צורך שעה דהא רב הונא אסר זמרא (זמרת חולין שאין בה דברי פריצות) ורב [חסדא] בתריה זלזיל בה.

ובעבור הקש הזה שמקישין (בשירי חול שהותרו לפי ר' חסדא) בשרביט של עץ וקורין אותו איקאע אל קציב, אינו דומה למיני זמר, לפי שאין לו קול נעים זימרא לא כנבל וכינור ולא כעוגב ואבוב ולא אפי' קקול מחול ותוף וחליל וכל שכן כצלצל, אלא קול גרידא הוא ואינו עשוי אלא כמו מדה ומשקל שלא להאריך בנעימה יתר מדאי ולא לקצר יתר מדאי. ומי שאומ' הרי יש בו, (כלומר יש בו קול נעים) לא דמי לחשבון שעל נימי כנור ונבל שאוחזין נימ' ומניחין נימ' כדי להשתנות הקול. ואפי' שיש בזה שיקול בזה אין ראייה לאסרו בחול". (מהמילים לאסרו בחול מתבאר כנ"ל ששירי חול נאסרו, אבל שירי קדש לא נאסרו מעולם ולא היה עליהם דיון כלל ואפ' בכלי).

ויש עוד תשובות המופיעים באוצר הגאונים לגיטין ז' וסוטה מ"ח.

ומסקנה העולה מדברי הגאונים 1). שמשבטלה סנהדרין הוא שם כולל מפני החרבן (והיינו בטלה הסמכות שכפתה שלא ישירו דברי נבלה בשיר), כמש"כ "ובעיקר דבר זה שנינו" וכו'. 2). מה שנאסר בשמיעה משבטלה סנהדרין וכדאמרינן אודנא דשמעה זמרא תעקר, וכן השותה במיני זמר וכו' -הם שירי חול במשתה היין בכלי כדין המשנה משבטלה סנהדרין בטל השיר- היינו שיר חול בכלי. 3). ור' הונא הוסיף לאסור זמרא בבית המשתה בפה אף שלא על היין, (שזה יותר ממה שגזרו משבטלה סנהדרין שזה היה בכלי). ואף בביתו אסר (כן מתבאר מרש"י והמאירי), אבל לשיר בפה נגינות שירי חול לצורך זירוז העבודה שרי. ור' חסדא שזלזל ביה היינו שהתיר שירה של חולין בפה רק שלא על היין (כי היין עלול לגרום שיגיעו לידי נבלה בשיר אף בלא כלים). 4). נגינות של מצווה מותר ואף לא נאסר מעולם. ומנהג כל ישראל שמותר בהם גם עם תופים כהאירוס ואף על היין.

ובזה יתבאר שמה שאסר מר עוקבא לריש גלותא הוא שהיה מתענג בשירי חול בכלי בביתו, וע"ז אמר לו שרק לצורך זירוז עבודה שרי ולא להתענגות יתירה.

וכן מתבאר שבאירוס נאסר בשירי החול (מה שלא אסרו משבטלה סנהדרין), ולכן לא דנו בו הגאונים והראשונים כיוון שממילא הוא נאסר עם שאר כלי השיר של חולין.

ולכן מובן מדוע לא הייתה התיחסות ישירה לסוגיית תוף האירוס והטנבורא כי האירוס נאסר רק בשירי חול וממילא אין צריך לכתבו כי הוא נכלל עם שאר הכלים.

כעת נבא לפסק הרי"ף מסכת ברכות דף כא עמוד ב

תחילת הסוגיא פותח הרי"ף בהלכה בשם ר' יוחנן משום ר' ש"ב בן יוחאי אסור לו לאדם שימלא שחוק פיו בעוה"ז וכו' בהקשר לזה הוא ממשיך "גרסינן בגיטין בפרק קמא שלחו ליה למר עוקבא זמרא מנא לן דאסור שרטט וכתב להו אל תשמח ישראל אל גיל כעמים ולישלח להו בשיר לא ישתו יין ימר שר לשותיו? אי מהיחא הוה אמינא זמרא במנא הוא דאסיר אבל זמרא בפומא מותר קמ"ל דאסיר".

ואח"כ מביא קטע על נושא "כלילא" (כתר לכלה) וחוזר שוב לעניין הנגינה:

"וגרסינן בסוף סוטה אמר רב אודנא דשמע זמרא תעקר אמר רבא זמרא בביתא חורבא בסיפא שנאמר "קול ישורר בחלון חורב בסף". אמר רב יוסף זמרן גברי ועניין נשי פריצותא זמרן נשי ועניין גברי כאש בנעורת למאי נפקא מינה לבטולי הא מקמי הא, אמר ר' יוחנן כל השותה יין בארבעה מיני זמר מביא חמש פורעניות לעולם שנאמר "הוי משכימי בבקר שר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם וגו' מה כתיב בתריה לכן גלה עמי מבלי דעת וכבודו מתי רעב והמונו צחה צמא" וגו'.

ועל הנ"ל מסיים הרי"ף: "פירש גאון הא דאמרינן זמרא בפומא אסיר ה"מ כגון נגינות של אהבת אדם לחבירו ולשבח יפה ביפיו כגון שהישמעאלים קורים להם אשע"ר אבל דברי שירות ותשבחות וזכרון חסדיו של הקב"ה אין אדם מישראל נמנע מזאת ומנהג כל ישראל לאמרן בבתי חתנים ובבתי משתאות בקול נגינות ובקול שמחה ולא ראינו מי שמחה בזאת".

רואים שמסקנת הרי"ף ממש כשיטת הגאונים הנ"ל שכל האיסור הוא שירת חולין בבית המשתה על כלי נגינה, ואח"כ נאסרה שירת חולין בבית המשתה אף בפה על היין כר' הונא וכמר עוקבא תלמידו, אבל נגינות של קודש לא נאסרו, והמנהג לאמרן בכלי שיר אף על היין.

פרק ג' דעת הרמב"ם

נפתח תחילה בפירוש המשנה לרמב"ם מסכת אבות פרק א משנה טז שם מדבר באופן כללי לעניין סוגי הדיבורים: "ואני אומר, כי הדיבור יתחלק לפי חיוב תורתנו לחמשה חלקים: מצווה, ואסור, ומאוס, ואהוב, ומותר. וכו'.. וכתב שם שמקור לאסור את הדיבור האסור והמאוס (מאוס-כלומר סתם דברי חולין), "הרי אין צריך לדברים ולא לציווי, שראוי לשתוק ממנו לגמרי. וכו' וכעת ניגש רבנו לעניין תחביר השירים:

"ודע, כי השירים המחוברים, באיזו לשון שיהיו, אמנם יבחנו בענייניהם, והם נוהגים מנהג הדיבור, אשר כבר חילקנוהו. ואמנם בארתי זה, אף על פי שהוא מבואר, לפי שראיתי זקנים ואנשי מעלה מאומתינו, שכאשר יהיו במשתה יין, בחתונה או בחולתה, (אין הו"א של שיר במשתה יין של חולין בלא כלי ע"פ מה שידוע מההיסטוריה של ספרד באותה תקופה,¹⁰ ושאותם אנשים ששרים דברי חולין הקפידו שלא לשיר אותם בכלי כפי שהמציאות ידועה... אלא שהרמב"ם מדבר כאן על תוכן השיר). וירצה אחד לשיר שיר ערבי, אפילו היה ענין זה השיר בשבח הגבורה או הנדיבות - וזה מן החלק האהוב - או בשבח היין, יגנו זה בכל אופן מן הגיוני, ואין מותר אצלם לשמועו. ואם ישיר המשורר

¹⁰ וכפי שרואים מתש' הגאונים לקאבס, וכן מעצם השאלה שנשלחה אליו מהעיר חלב - כדלקמן בתש' תרכ"ד. וכן בספר הכוזרי מאמר ב אות ס"ד כתב "המוסיקה מלאכה נכבדת אצל בני אדם", ד"ר אברהם שפיר במאמרו הנפלא על מוזיקה והלכה כותב בפרק "המוסיקה כבסיס למדעים". שבימי הביניים סברו, שארבעה מדעים מהווים הכנה של הסטודנט ללימודי הפילוסופיה והתיאולוגיה, אלו נקראו בלטינית קוודריביום (Quadrivium): חשבון [אריתמטיקה], חכמת התשבורת [גיאומטריה], תכונה [אסטרונומיה-אסטרוולוגיה], ומוסיקה. דונש בן לברט מוסיף בספרו "פירוש לספר יצירה": "וזהו מדע המוסיקה, והוא הנכבד ביותר בארבעת המדעים המדויקים והאחרון בכולם" [בתרגום מערבית]. כלומר, דונש בן לברט רואה בחכמת המוסיקה, לאו דווקא הליטורגיה, אחד מיסודות המדע האנושי בימיו. ורבי יוסף עקנין מארם צובה [חלב], תלמידו המובהק של רמב"ם, שלמענו חיבר את ספרו הגדול "מורה הנבוכים" כתב ספר בערבית "טב אלנופוס" [מרפא הנפשות]. בפרק כ"ז בספרו הוא מטעים שהוראת המוסיקה חשובה ביותר ללימודי המדעים, ומזכיר שני סוגי מוסיקה: המוסיקה המעשית והמוסיקה התיאורטית.

שיר מן השירים העבריים - לא יגונה זה, ולא יחשב חמור, עם היות בזה הדיבור מה שהוזכר ממנו, או המאוס. וזו סכלות גמורה, לפי שהדיבור לא יאסר ויותר, ויאהב וימאס, ויצווה באמירתו, לפי לשונו - אלא לפי עניינו. שאם יהיה ענין זה השיר מעלה - צריך לאומרו, באיזו לשון שיהיה; ואם יהיה עניינו פחיתות - צריך להניחו, באיזו לשון שיהיה. ולא עוד, אלא שיש אצלי בזה תוספת, שאם יהיו שני שירים שלהם ענין אחד, לעורר כח התאוה (השפלה) ולשבחו ולשמח הנפש בו, והיא פחיתות, וזה מחלק הדיבור המאוס, לפי שהוא יעורר ויזרז למידה פחותה, כמו שיתבאר מדברינו בפרק הרביעי, (כנראה כוונתו לפרק רביעי משנה כ"ג "שלא יניח אדם דבריו אלא במקומם המועיל") ויהיה אחד משני השירים עברי, והאחר ערבי או בלשון אחרת - תהיה שמיעת העברי והדיבור בו יותר מאוסה אצל התורה, למעלת הלשון, ושהיא אין ראוי להשתמש בה אלא למעלות, וכל שכן אם יצורף לזה שימוש בפסוק מן התורה או משיר השירים לזאת הכוונה, שאז יצא מחלק המאוס לחלק האסור, המוזכר ממנו, הואיל והתורה אסרה שיעשו מילות הנבואה מיני זמר בפחיתות ובדברים המגונים".

נמצאנו למדים מפירוש המשנה שמותר וצריך לשיר על היין בבית המשתה שירי מעלה וקדושה, (כלשונו "צריך לאמרו") ואף בשבח מידות טובות כמו הגבורה והנדיבות, בין בלשון עברי או ערבי (או אנגלי¹¹). אבל שירי חול ומכש"כ שירים המעוררים את כח התאוה והמישוש השפל אסור. וכן מותר לשיר פסוקים של תורה ומילות הנבואה לשבח את ה' ולהדבק בו, אבל אסור כלל ועיקר להשתמש בפסוקים לכוונה מגונה ח"ו שמלבד איסור שירי נבלה, עוד משתמשים בזה בפסוקים. (לדוגמא מי ששר בחתונה "כשם שאני רוקד כנגדיך ואיני יכול ליגע בך" בכוונה שפלה). נמצא מכאן ששירי קדש על היין שרי אף בבית המשתה.

וכן מותר לנגן את הפתיחה של השיר שאין בה מילים כמש"כ בפהמ"ש ערכין ב' ג': "ומחלק", הוא הזמר שמזמר המזמר בחליל על דרך הדבר הנאמר לפני שיתחיל המנגן לנגן, אשר כנגדו בזמר הכנור "אלתושיח". עכ"ל.

אמנם מכאן לא ברור דיו אם רבנו דבר בכלי או בפה משום שלא נחת כאן אלא לעניין חלקי הדיבור וסוגיו. אבל מדברי תשובתו יתברר הדבר בלא ספק. אלא שהיה נחוץ לנו כאן להביא דבריו כדי להשלים את התמונה הכללית להשקפת רבינו על השירים ותוכנם.

נתבונן בתשובת הרמב"ם: מהדורת בלאו ס' רכ"ד.

ראשית צריך לשים לב שהשאלה היא על שירי פריצות בערבית עם כלי נגינה. (המתרגם העיר שהשאלה מקוצרת ביותר, חסרים בה למשל הדברים המצוטטים בסוף התשובה). והשאלה מארם צובא. המותר לשמוע שירה עם שירי האזור הערביים וזמר. וע"ז רבנו עונה:

התשובה: ידוע, שעצם הזמר והניגונים ("של חול" כדלקמן) כלם אסורים, אפילו אין אומרים עליהם מלים כלל, לאומרם ז"ל (סוטה מ"ח א') אודנא דשמעא זמרא תעקר. וכבר באר התלמוד (גיטין ז' א' ופרשוהו הגאונים הנ"ל - בשירי חול) שאין הבדל בין שמיעת הזמר או ניגון על מיתרים או השמעת הנעימות בלא [מלים]. (וא"כ אסור שירה "בפה ובכלי" בשירי חול). אלא כל מה שמביא לידי **שמחת הנפש והתרגשותה**, (הוא) אסור, כמו שאמרו, וסמכו דבריהם אל איסור הנביא, (שאמר) (הושע ט' א') אל תשמח ישראל אל גיל כעמים. וטעם זה (הדבר) ברור מאד, לפי שכוח תאוה זה צריך לכובשו ולמונעו ולמשוך ברסנו, ולא שיפעל ויחיה מתו (עי' מורה נבוכים ח"א פ"ה). ושים לב שאין רבנו מזכיר שטעם הדבר ברור "משום שמשבטלה סנהדרין בטל השיר", אלא סיבה של מידות והנהגה). ואין משגיחים באחד היוצא מן הכלל שמעטים כמותו, אשר (זה הניגון של שמחת הנפש והתרגשותה **בענייני חול** כמבואר בפהמ"ש וכדלקמן) מביאו לידי שמירת הנפש ומהירות התפעלות להשגת מושכל או כניעה לדברים האלהיים, לפי שדיני התורה לא נכתבו אלא לפי הרוב והרגיל, שדברו חכמים בהווה (עי' למשל שבת פ"ו מ"ו ומ"ט). וכבר בארו לנו הנביאים זאת ואמרו בגנות השימוש בכלי השיר על דרך הפולחן ע"י שמיעתם, וזה אומרם (עמוס ו' ה') "הפורטים על פי הנבל כדוד חשבו להם כלי שיר".

(כאשר מתבוננים בנביא אפשר לראות שמדובר בגנותם של האנשים שנותנים פורקן ליצריהם על ידי הניגון בכלי שיר והגעה לשמחה יתירה, וחושבים שמותר להם כאילו מעשיהם כדוד המלך ע"ה. אבל שירי

¹¹ כמש"כ בשו"ת הרי"ף סימן רפא "ש"ץ שמוציא מפיו דברים שאינם הגונים כגון שהוציא מפיו דבר נבלה ומרנן בשירי ישמעאל מסלקין אותו". היינו שירי עגבים, וזה ברור ודלא כה"א שטעה בזה.

קודש למטרת הכניעה וכיסופים לה' מאן דכר שמיה? אדרבא הנביא מזכיר את שבח הנגינה - כדוד המלך. ועל הנביאים נאמר "וְלִפְנֵיהֶם נָבֵל וְתֹף וְחָלִיל וְכַנּוֹר וְהָמָה מִתְנַבְּאִים" (שמואל א, ג.). ורבנו כתב מפורש שדברי הנביא "אל תשמח ישראל" הוא בשירי פורקן של חולין¹².

וכבר בארנו בפרוש אבות (פ"א מי"ז - מה שהבאתי לעיל שמדבר במשתה היין ועל כלי נגינה). שאין הבדל בין הדיבורים העבריים לדיבורים הערביים, ואין זה אסור או מותר אלא לפי העניין הכלול באותם הדיבורים. ואליבא דאמת אסור לשמוע דבר טפשות, אפילו נאמר שלא בשירה, (כמבואר שם מחלק הדיבור המאוס). ואם מנגנים אותו (את הזמר הפרוץ) על כלים, יש כאן שלשה איסורים, 1. איסור שמיעת דבר טפשות. 2. ונבלות הפה (שהוא מחלק דיבור האסור). 3. איסור שמיעת שירה, ר"ל זמרא בפומא, (בבית המשתה דווקא שמקורו מדברי רב הונא ומר עוקבא הנ"ל בגיטין ז' ע"א) 4. ואיסור שמיעת כלי מיתרים. (שמקורו משבטלה סנהדרין בטל השיר הנ"ל בסוטה ט' י"א והוא בשירי חולין משום שהיו אומרים דברי נבלה בשיר ור' הונא גזר בכלי-אף שלא בבית המשתה). ואם זה במקום שתיית יין, יש איסור רביעי, והוא אומרו יתעלה "והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתייהם". (ישע"י ה' י"ב - המדבר בשירי חול. וע"י מורה נבוכים ח"ג פ"ח). 5. ואם המזמרת אשה, יש שם איסור חמישי, לאומרם (ברכות כ"ד א') ז"ל קול באשה ערוה, ומכל שכן אם היא מזמרת. (וכבר) התבארה האמת במופת, והיא, שהכוונה בנו, שנהיה גוי קדוש ולא יהיה לנו מעשה ולא דיבור אלא בשלמות או במה שמביא אל השלמות, ולא שנעורר הכחות המונעים מן כל טוב, ולא שנפקיר (עצמנו) בהוללות ושחוק. וכבר בארנו בזה הענין במורה בחלק האחרון (פ"ח הנ"ל) שבו, מה שיש בו מספיק, בדברים (שהם) מופתיים לאנשי מעלה. (כלומר כל האיסור של השירה הוא אך ורק בשירי חול על היין ושירים המביאים לידי הפקרות הוללות וצחוק, ומכש"כ שירי עגבים ומכש"כ ע"י אשה, אבל שירי קודש מאן דכר שמיה, אין הרמב"ם מדבר בהם כלל!).

ומה שאמרו הגאונים ז"ל (ת' ר' משה הגאון בתה"ג אסף א' סי' כ"א ות' רה"ג בתה"ג הרכבי סי' ס', שערי תשובה סי' קנ"ב וגנזי קדם (עמ' 58) ובתה"ג אסף ח"א עמ' מ"ה תשובה כ"א בשם ר' משה גאון שש"ץ ששר שירים בערבית פסול לעדות היינו דווקא בשירי עגבים. ושם ח"ב עמ' 105 ס' קצ"ג מופיעה תשובת הגאונים הנ"ל). הוא זמר דברי שירות ותושבחות, כמו שכתב בעל ההלכות ז"ל. (הרי"ף לברכות דף כ"ה ב' בשם גאון - הרי"ף בברכות הנ"ל). אבל חס ושלום להזכיר שירי החול בהם (במשתה היין), לא נשמעה זאת בישראל לא מן גאון ולא מן הדיוס. והתימה על אומרכם "במעמד כשרים", והכשרים לפי דעתי אינם מצויים במקומות שנית משקה משכר. וכבר בארנו גם בזה במורה (שם פ"ח), מה שיש בו מספיק. ומכל שכן אם יוסיפו על זה (על שירי חול בפה במשתה היין) ע"י שמיעת כלי שיר. ושלום. וכתב משה.

---ברור א"כ לחלוטין בלי צל של ספק כי רבנו לא אסר ולא עלתה על דעתו לאסור מעולם שמיעת כלי נגינה אם הם שירי קדש כפי שברור שהוא מסתמך על דברי הרי"ף והגאונים הנ"ל. וכל התשובה הזאת האוסרת שמיעת "עצם הזמר והניגונים כולם אסורים" הם כפי שביאר שזה בשירת חולין בכלי, או בפה על היין. ומה שכתבו הגאונים ש"מנהג כל ישראל", הוא אפ' בבית המשתה על היין, ובלבד שיהיו שירי קדש.

(ומה שהקשה הטור, שתשובה זו סותרת את דברי הרמב"ם ביד החזקה שכתב שם ששירה בפה אסורה רק על היין, וכאן אסר אף שלא על היין, זו אינה קושיה כלל כי כאן מדבר בשירי חולין ופריצות המביאים לידי התרגשות ושמחה יתירה של חולין, משא"כ בהלכה מדבר על שירת חולין בלבד שלא נאסרה אלא על היין).

¹² וא"ת שהמשנה אסרה משבטלה סנהדרין שירי קודש בכלי משום "בשיר לא ישתו יין" א"כ מה חידש ר' הונא בשירי חולין? הלא זה פשיטא, וא"ת שהמשנה אסרה שירי קדש בכלי ור' הונא ומר עוקבא אסרו אף שירי קדש בפה. הלא מפורש בתש' הגאונים לא כך "אבל זמרא דאסר מר עוקבא דברים שאינן כסדר הזה אלא נגינות שלא הכתב אדם לחברו ולשבה יפה ביפיו ולקלם גבור בגבורתו וכיוצא בזאת כגון שלישימעאלים הללו שנקראין אשעאר אלגול וכו' אלא ודאי המשנה אסרה רק שירי חול בכלי ור' הונא אסר אף בפה רק בשירי חול כמבואר לעיל בתש' הגאונים

ואם נפשך לומר שבכל נגינה בכלי יש בה משום התפקרות הנפש, מה היה במשנה ביכורים ג' ג' "החליל מכה לפניהם עד שמגיעים קרוב לירושלם". ומה היה בשמחת בית השואבה. ומה הוא מה שביאר להדיא בפהמ"ש באבות הנ"ל שאם יהיה עניין זה השיר מעלה - "צריך לאומרו, באיזו לשון שיהיה". אלא ודאי שרבינו מבדיל בין נגיני חול לקודש.

וכן בתשובות רפואיות להרמב"ם הוצאת פר' זיסמן מונטר ח"ד עמ' 156. מציע הרמב"ם למלך "לישון עם זמר כלי מיתר וינמיך קולו בהדרגה ויחליש מיתריו וישיר בלחשה עד שירדם (המלך), ואז יחדל, כך אומרים הרופאים כי השינה הבאה באפן זה מקנה לו לאדם מידות טובות.¹³ וע"י הסדר כלי הדם היא מתקנת את הגוף".¹⁴

וכן הרמב"ם בשמונה פרקים פרק ה' מציע להתרפא בנגינה, לכוונה שיבריא גופו ויוכל לעבוד את ה'. וזה לשונו "וכן אם התעוררה עליו מרה שחורה, יסירה בשמיעת שירים מיני נגינות, ובטויל בגנות ובבנינים נאים, ובישיבה עם צורות נאות, וכיצא בזה ממה שירחיב הנפש, ויסיר דאגת המרה השחורה ממנה. ותהיה הכוונה בכל זה - שיבריא גופו, ותכלית בריאות גופו - שידע. וכו' עד ששיג וידע מה' מה שאפשר לדעתו" כלומר ברור שנגינה יש בה עבודת ה' והבאה לידי "מידות טובות" כמבואר בת' הרפואיות הנ"ל. ומה שכתב בתשובה רכ"ד הנ"ל "אלא כל מה שמביא לידי שמחת הנפש והתרגשותה, הוא אסור" היינו התרגשות התאוה שלא לעבודת ה' הגורמת להתגברות התאוה החשוכות וליבוי היצרים האפלים. וכן משמע קצת בפירוש המשנה ברכות פרק ט משנה ו' "קלות ראש, היפך כובד ראש שקדם, ועינו שלא ישתקע בשעשוע ושחוק זמר". ואם כל זמר אסור, האידך ישתקע בו?!

אלא ודאי הוא כמו שבארנו שכל האיסור הוא בשירת חולין, ושמצווה לנגן בכלי שירי קודש לרפואה וכל מה שירגש אותו ברגש כניעה או שמחה לעבודת ה' וכן לצורך שמחת מצוה.¹⁵

וכ"כ בנו של רבנו הרמב"ם - ר' אברהם החסיד בספרו המספיק לעובדי ה' מהדורת הרב ניסים דנה עמ' 117 על המטרה בהתכוננות לתפלה, שע"י רוח נשברה ולב נדכה הוא היותר ראוי להיענות. וזה לשונו: "משום כך חוייב לשבח יתעלה בכלי הנגינה והלחנים וכו' אם הוא יוצא ממנו בזיכור הלב ע"י שהוא פונה לעברו יתעלה" אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני" וכו', "דע איפה דבר זה ונהג על פיו וכו' עכת"ל.

ואם היה אסור לנגן בכלי שיר תמיד מחרבן הבית מה זה עלתה על דעתו כך לנגן בכלי לפני התפילה? ח"ו להעלות על הדעת שר' אברהם יתיר זאת, ואפ' אם חולק על אביו - דרכו תמיד להסביר מדוע, ומכש"כ כאן שלהחושבים שאסור, הוא חולק על חז"ל?! אלא ודאי הוא כמו שאמרנו. וכ"כ עוד ר' אברהם בהמספיק הוצאת פלדהיים עמ' 79 וכן בעמ' 274 שהשלימות הרוחנית תלויה במצב הרוח ומזכיר לעניין זה את הנגינה. ושם בעמ' 247 בהקשר לחוש השמע כתב: "יש להמנע משמיעת דברים המעוררים את היצה"ר כגון

¹³ ראה מאמרו של רס"ג בהאמונות והדעות על סוגי הניגון ותועלתם. גם רבי שם טוב בן יוסף פלקירא (ספר המבקש, וורשא תרפ"ד, עמ' כג-כד. ספרד (1225-1295)) סוקר בספרו את החכמות השונות ומזכיר את המוסיקה כחכמה השלוש עשרה. לדעתו, מחברים חכמים את המוסיקה, מפני שהניגון גורם לאנשים להתנחם על מעשיהם הרעים, מחזק את לב האנשים ביוצאים לקרב, ומקל על החולים את סבלם. כלי הנגינה המשובח ביותר בעיניו הוא הכינור.

¹⁴ ושם בעמ' 155-158 מתנצל הרמב"ם שמציע להשתמש בין נגינה האסורים לפי דת ישמעאל, מפני שמחובתו להציע מה שהרפואה מציעה. במילים אחרות הרמב"ם לא היה מציע דבר איסור באופן גורף, והראייה ששם בח"א במאמר הנהגת הבריאות עמ' 50 כותב על היין "והיין למי שיוכל לקחת אותו" כלומר לא לבעלי האסלם. כלומר במקום איסור הוא מייד מסייג דבריו. ולכן לקמן שכתב לשמע נגינה לא סייג "למי שמותר" כי נגינה כזו לא נאסרה מעולם אצל חז"ל. אך להבדיל - אצל המוסלמים היא נאסרה.

¹⁵ וכן מתבאר מבית הבחירה למאירי מסכת גיטין דף ז עמוד א

"כל מיני זמר העשויין לשמחת הוללות ושלא לכנין בהם לשבח הבורא יתברך או לצד מצוה אלא דרך קלות ראש ותענוג במיני מאכל ומשתה אסור לשמעו ולהשתעשע בו בין שנעשה הזמר בכלי בין שירה על פה וכל שכן במקום שהנשים מצויות שם והדבר בא לידי הרגל עבירה ומכל מקום כל שיש בו שבח ותהלה לשם כגון מיני פיוטים ומזמורים מותר אף בבית חתנים ומשתאות וכן הדין לשמח חתן וכלה שכל שאין בו צד פריצות מותר ואין לו לדיין באלו אלא מה שעניו רואות לפי מקומם ושעתם ואף המקראות מלמדים שלא נאמר אלא דרך פריצות והוא שאמר כעמים כלומר כמנהג העמים וכן בשיר לא ישתו יין שכל אלו דרך פריצות וקלות ראש ובמסכת סוטה מ"ח א' נראה כן בהדיא כמו שביארנו שם". עכ"ל.

הרי שהבין כנ"ל בפשיטות שכל האיסור בכלי היה רק בנגינת חולין, ומעולם לא גזרו בשירי קדש. ואם ידע שהרמב"ם אסר היה לו לכתוב כדרכו "וגדולי המחברים אסורים בשירי קדש".

שירי אהבים ושירים בשבח היין" וכו' כלומר בזה האיסור, אבל אין איסור בשמיעת שירי שבה לה' אדרבא מצווה היא.

והנה, חסיד בן בנו של חסיד ר' דוד המיימוני דור שביעי להרמב"ם בספרו "מורה הפרישות ומדריך הפשיטות" הוצאת "טוב" עמ' 62 כתב לגבי ההדרכה הנכונה בהשתמשות בחוש השמיעה, וזה לשונו: "דרכו האמצעית שיאזין ללחנים שקולים ושירים קצובים המגדילים את חבת הלב לאהובו עד כדי כך שיהיה בלתי מוכשר לפנות לזולתו, ובמיוחד אם היו הלחנים מלווים במילים הרומזות לענין הזה ומעוררות את הכוונה הזאת. (כלומר נגינת השתפכות הנפש אף בלא מילים, ומכש"כ עם מילות קדש) ולפיכך החסידים ובני הנביאים היו לוקחים להם מיני כלי זמר כדי לעורר הנשמה במקצבים יפים ושונים המביאים את הנשמה לידי געגועים ליסודה המעולה ומקורה המפואר ומזכירים לנשמה את עולמה הנחמד כמו שגא' ולפניהם נבל ותוף וחליל. ואזי תשוט בים הסמוך למושב היתרונות האושר החיים והחדווה", וכו'. וממשיך בעניין זה הרבה, ומסיים בעמ' 65: "וכוונת הכלים הללו היא גילוי כבוד הנשמה והבאתה לאט לאט אל היופי המוחלט בעולמה הנאור והבאתה אל מקורה האלהי ע"י טבע הניגונים. והאומנות הזאת מרפאת הנשמות ברפואה רוחנית נאורה ומעוררת בה את התשוקה לשוב לקונה וכו' ומדליקה בלבבות האהובים את אש האהבה ע"י הזכרת ה' - ידיד הנפשות והחזרה על שם המלך הקדוש. וכו'. וממשיך: "זה ברור וגלוי לא יחישנו אלא כסיל קשה ערף אשר אין לו הבנה לא בתורה ורמזיה ולא בנפשו ומקורה. וישתדל להמעיט להאזין אל שאר תענוגי השמיעה - פרט למה שהוא מתאים לתכליתו ועוזר אותו לנטות אחרי אהובו".

נדמה לי שאחרי מלים אלו אין עוד מה להוסיף למי שחושב שחזו"ל אסרו לדעת הרמב"ם כלי זמר בשירי קודש...¹⁶

רק נשאר לבאר מדוע לא הוזכר איסור הניגון באירוס בדברי הגאונים הריף והרמב"ם? והנה ראשית יש לחקור למה נאסר האירוס 38 שנה אחר ביטול הסנהדרין אם ממילא נאסר קודם לכן השיר בבית המשתה?

ולפי מה שלמדנו מדברי הגאונים עולה בפשיטות שלא גזרו משבטלה סנהדרין על כל הכלים בבית המשתה של חולין והשאירו להם את תוף האירוס, ואח"כ נאסר בבית משתה של חול גם אירוס - והוא מותר בשירי קודש, אבל אז יקשה א"כ מדוע שבר ר' הונא את הטנבורא לנכדו? אא"כ נאמר ששברו מפני שרצה לנגן בשירי חול שלא על היין, שר' הונא הוא זה שהוסיף והרחיב את הגזירה מחוץ לבית המשתה, ורבא לא עשה כאביו. או שעשה את הטנבורא קודם הרחבת הגזירה עד שבא ר' הונא אביו ושבר הטנבורא. וכל זה בשירי חול. וכן נראה מדברי הגאונים הנ"ל שהתירו "אקעא אל קציב" - שאינו משמיע צליל נגינה, ועכ"פ כתבו ש"יש שיקול בזה בשירי חול".

וא"ת שגם אירוס נאסר אף בשירי קדש. וההו"א של רבא שעשה לבנו טנבורא כי אינו דומה לו ממש, וא"כ יקשה מדוע לא הובא דין זה להלכה ברי"ף וברמב"ם? וא"ת שאדרבא מפני שנאסרו כל השירים וגם שירי קדש בכלי, לכן לא הביאו דממילא נאסר... הלא הרמב"ם כתב בפירוש המשנה במסכת כלים פרק טו "ואירוס, כלי עגול דומה לכברה ועליו קלף מצדו האחד ומקישין עליו ביד ושמו הידוע אצלנו "אלטאר", ופעמים מספידים את המתים בכלי הזה, וזה אצלנו הרבה". וברור שאין הרמב"ם קורא "אצלנו" לעכו"ם ח"ו, אלא ודאי מעיד רבנו שבעם ישראל מנגנים באירוס. ורואים מזה, וכן ממה שהשמיט רבינו דין

¹⁶ וכ"כ עוד לפני הרמב"ם - ריה"ל בספר הכוזרי מאמר ב אות נ' וכמו שהתחנונים צריכים מחשבה וכוונה כן השמחה במצותו ובתורתו צריכים מחשבה וכוונה, שתשמח במצוה עצמה מאהבתך המצוה בה ותכיר מה שהטיב לך בה, וכאילו אתה בא באכסנייתו קרוא אל שלחנו וטובו, ותודה על זה במצפון ובגלוי, ואם תעבור כך השמחה אל הנגון והרקוד היא עבודה ודבקה בענין האלהי".

רבי יצחק בן חיים בן אברהם הכהן (נולד לערך בשנת 1467, חיבר ספר בשם "עץ חיים") מסביר שהמוסיקה היא המכינה את שכלו של האדם ומסייעת לו להגשים את המטרות הנעלות. שירת הלויים במקדש נועדה כדי להכין את שכלם אל העיון. מטרת השירה להביא את המאזין לפעולה שכלית, בתנאי שהמאזין משתחרר מן הצד הגשמי. עבודת הבורא זקוקה לשמחה ולהתלהבות. גם רבי אליהו מזרחי (ראש רבני קושטא בשו"ת הראם שאלה נז) רואה במוסיקה מדע חשוב: וכותב "שלא ילמדו את הקראים משום לימוד שבעולם, לא מקרא, לא משנה ולא מספר תשבורת [גיאומטריה] ולא תכונה ולא מוסיקה". מוסיקה מוזכרת יחד עם מקצועות התורה החשובים - מקרא ומשנה - ויחד עם המדעים הבסיסים, גיאומטריה ואסטרונומיה.

האירוס ביד החזקה - כמה אפשרויות: האחת - או שאין הלכה כר' הונא שאסר טנבורא, אלא כרבא דעבד לבריה טנבורא משום שר' חסדא זלול ביה. וכל התופים מותרים בשירי חולין שלא על היין ומכש"כ שירי קדש שהם למצווה יחד עם כל כלי השיר כמבואר בתש' הגאונים הנ"ל. ואפשרות שנייה היא, שכל כלי שיר של חולין נאסרו מפני החרבן, אבל עדיין השאירו את האירוס. ואח"כ בפולמוס של אספסיאנוס הוסיפו לאסור את האירוס בשירת חולין שלא על היין. וא"צ לכתבו בהלכה כי הלא נאסר אפ' שירת חולין בפה על היין. ואפשרות שלישית, שאסרו תחילה את כל הכלים בשירת חולין, ואח"כ גזרו על האירוס אף בשמחת מצווה כי הוא "תוף המקשקש ומשמיע קול גדול והמייה יתירה" כמש"כ רש"י והמאירי לעיל. אך כבר נהגו כל ישראל להקל אף בזה "בקולות של שמחה" של בתי חתנים וכו' כמש"כ הגאונים. אך העיקר הוא כפי דעת הגאונים הנ"ל שכל האיסור היה רק בשירי חול.

ומעתה יתבאר לשון רבנו הרמב"ם הלכות תעניות פרק ה הלכה יד כמין חומר.

"וכן גזרו שלא לנגן בכלי שיר וכל מיני זמר וכל משמיעי קול של שיר אסור לשמוח בהן ואסור לשמען מפני החרבן, ואפילו שירה בפה על היין אסורה שנאמר (ישעיהו כ"ד) בשיר לא ישתו יין, וכבר נהגו כל ישראל לומר דברי תושבחות או שיר של הודאות לאל וכיוצא בהן על היין" עכ"ל.

"וכן גזרו שלא לנגן בכלי שיר" משבטלה סנהדרין גזרו על שירי חולין בכלי בבית המשתה על היין. כמבואר בסוטה ובגיטין ובירושלמי הנ"ל, כי בטלה הסמכות שיכולה לכפות כדי שלא יבואו לידי מילות נבלה בשיר.

"וכל מיני זמר". זמר של חולין כדברי ר' יוחנן השותה בד' מיני זמר וכו' ולא דווקא ד' אלו, וכולל בקרב את האירוס והטנבורא הנ"ל.

"וכל משמיעי קול של שיר אסור לשמוח בהן" בשירת חולין. (ומכש"כ שירת עגבים המביאה לידי התרגשות הנפש לכוחותיה השפלים, אלא שרבנו לא עוסק בה כאן כלל). ולאפוקי "מהקש שמקישים עליו" - "איקעא אל קציב" שהביאו בתש' הגאונים הנ"ל שאינו משמיע קול שיר שמותר אף בשירי חולין שלא על היין ושאינן בהם ניבול פה. אבל בשאר כלים כמו טנבורא המשמיעה צליל של כלי היינו של האירוס הנ"ל - אסור (ובהם יצטרך לתופף בכלי בית כמו "פח" ה"תנאכה" כמנהג התימנים¹⁷). אבל דיסקים וקלטות של שירי חול אסור לשמוע בבית המשתה שהם בכלל משמיעי קול ופשוט. וכן הבין בפשיטות מהר"י אבוהב במנורת המאור (פרק ב - תפילה הלכות תשעה באב עמוד 349) "ואסור לנגן בסעודה של רשות בכל מיני זמר. כדגרסי' במ' ברכות אודנא דשמעא זמר תעקר".

"ואסור לשמען מפני החרבן". אף אם המנגן גוי, מפני החרבן שגזרו גם על משמיעי קול של שיר של חולין. וכ"ז מפני החרבן¹⁸. המוגדר כנ"ל לא מפני הצער, (כי לזה נעשו תקנות אחרות כעטרות חתנים ואפר בראשם) אלא שביטול הסנהדרין הוא חלק מן החרבן. וכל זה דווקא בשירת חולין, במשתה היין, ובכלי.

¹⁷ ומה שנהגו בתימן שלא לנגן אף בשירי קדש אינו משום החרבן אלא שהיו מקומות שבהם השילטון אסר לנגן. וכן היו מקומות בתימן שתקנו שלא לנגן כמש"כ בש"ע המקוצר עיני יצחק (רצאבי) מועדים ג' עמ' ק"נ בשם מהר"י קורה בהקדמתו לפירושו על דיואן השירים הנקרא משכיל על נגינות שאיסור נגינה בכלי "אינו מן הדין אלא תקנת קדמונינו" (באותם מקומות). ע"כ. וא"כ רואים שגם הגאון זצ"ל הנ"ל הבין שהרמב"ם לא אסר כלי נגינת קדש ואינו אלא מנהג תימן (באותם מקומות).

¹⁸ הרב יצחק שילת באגרות הרמב"ם עמ' תכח מסביר שהירידה הרוחנית של תוכן השיר בעקבות החרבן, היא שגרמה לחז"ל לאסור את הנגינה המזויפת הריקה מתוכן רוחני ולכן זה נקרא "מפני החרבן". וע"ע במאמרו של הרב נחום אליעזר רבינוביץ' "הגזירות על הזמרה מאז חורבן המקדש" שסובר שעיקר האיסור הוא רק ב"שמחה יתירה". ולענ"ד שמחה יתירה נאסרה מהא דכתיב אז ימלא שחוק פיננו, ולא משום "אל תשמח ישראל", אלא מה שרבנו אסר הוא שירת חולין כנ"ל.

"ואפילו שירה בפה על היין אסורה שנאמר (ישעיהו כ"ד) בשיר לא ישתו יין" היינו למרות שבמקור - נאסר רק שירת חולין בכלי במשתה היין, באו ר' הונא ומר עוקבא ואסרו שירת חולין אף בפה במשתה היין, ובכלי אף שלא במשתה. אבל שירי חולין בפה שלא על היין ר' חסדא זלול ביה ולכן זה מותר. (והכל לפי העניין כמש"כ בתש' הגאונים והמאירי). ומכש"כ שירי חולין (שאינן בהם ניבול פה) לצורך זירוז עבודה שמותרים. והביא רבינו פסוק זה ולא הפסוק "אל תשמח ישראל" כדי להדגיש שעל היין בלבד נאסר אף בפה. (וכ"כ הב"ח וכל כוונתו שם בס' תק"ס הוא על שירי חול כנ"ל).

"וכבר נהגו כל ישראל לומר דברי תושבחות" היינו בפה.

"או שיר של הודאות לאל וכיוצא בהן" "שיר" כאן הוא בכלי. - היות שדבריו בנויים על לשון הגאונים והרי"ף. והיות ובתש' הגאון כתב "בקולות שלשמחה ואומ' דברי שירות ותושבחות לפני הקב"ה וכו' בקול גנינות". (וכן לשון הרא"ש ברכות פ"ה סימן א) ולשון הרי"ף "דברי שירות ותושבחות וזכרון חסדיו של הקב"ה" ובודאי שרק קיצר מלשון הגאון כי הרי ציטט אותו לא כדי לחלוק עליו. וכן דברי רבנו בתשובה "זמר דברי שירות ותושבחות, כמו שכתב בעל ההלכות ז"ל". א"כ גם דברי רבנו ביד החזקה "שיר של הודאות" הוא קיצור מה שציטט בעצמו מהרי"ף את המילה "זמר" וא"כ היינו עם כלי.¹⁹ וכוונת רבנו שיר של הודיות היינו בכלי, לפי שסתם שיר הוא בכלי דאל"כ מדוע לעיל סייג את דבריו "ואפ' שירה בפה" ... וכן מי שאומר שקולות של שמחה הם רק בפה טועה הוא, לפי שאדרבא כך לשון הפסוק בירמיה ל"ג פסוק י' י"א שלעתיד בגאולה ובניין ירושלם - "עוד ישמע וכו' קול ששון וקול שמחה", ומוסכם הרי לכל הדעות שכשיבנה המקדש ינגנו בכלים... וכל הפלפול והלחץ הזה שאני צריך להסביר כל דבר שוב הוא כדי להסביר את לשון רבנו, שהיא מטעה למי שאינו בקיא במקורות, ובמושגי הלשון, אבל עצם העניין פשוט - שכל מה שנאסר מפני החרבן אינו משום צער החרבן, אלא מטעם שלא יבאו לידי נבלה בשיר וזה רק בשירת חולין בכלי או בפה על היין.²⁰

"על היין" וודאי אין כוונתו שתיית יין מוגזמת כפי שהבאתי לעיל בתשובתו מהמורה נבוכים על דבריו הקשים בגנות היין, וכוונתו מעט יין המשמח.²¹ וע"ז התכוון "וכבר נהגו" היינו אף על היין. ואף בסעודת הרשות בשירי קדש.²²

נמצא להלכה

1. שכל שירי הקדש מותרים בכל הכלים ואפ' בסעודת הרשות ואף על היין כשכוונתו בכל צד ואופן של עבודת ה' - הן בכוונה לרפואה, או כוונה לשמחה של מצב רוח טוב לעבודת ה' ולהרחיק דאגות. חיזוק וקירוב רחוקים, ומכש"כ שמחת מצווה, ועל אחת כמה וכמה לכוונת הכנעה ודבקות - שאין לך דבר גדול מזה.
2. כל שירי החול בכלי (עם מילות חול, וכמובן בלא ניבול פה) נאסרו על היין,

¹⁹ וא"ת דברי שירות הם בלי נעימה, ושיר של הודיות הם עם נעימה בפה, יקשה הלא כל ישראל אומרים שבח בפה בקידוש על היין ומה זה "וכבר נהגו"? ומדברי רבינו בפהמ"ש ובתשובתו התבאר להדיא כהגאונים.

²⁰ ולא תאמר שזוהר בו רבנו מהתשובה, כי התשובה נכתבה אחר שכתב את היד החזקה כי הזכיר בה את ספרו מורה הנבוכים. בעקבות מגיפה, (ויעוין מאמרו של הרב טוביה פריינד בקובץ בא"י סה עמ' קה ובהערות שע"ז בגליונות הבאים) ולא שייך לעניין תקנת חז"ל. ואין היתר אלא בתופים שבהם התירו מפני שהרעש הגדול שהם מקימים משקיט את שירת הנשים. ואם מפני החרבן היה להם לאסור תופים כמו האירוס, ונדמה לי שתופים של היום גדולים מהאירוס.

²¹ ובוה יתרוץ קושיית המהר"ל ספר נצח ישראל פרק כ"ג שתמה איך ישירו לה' מתוך שכרות.

²² כמש"כ בערוך השולחן אורח חיים הלכות תשעה באב סימן תקס סעיף ז וז"ל "וכתב רבינו הב"י בסעיף ג' דכבר נהגו כל ישראל לומר דברי תושבחות או שיר של הודאות וזכרון חסדיו של הקב"ה על היין עכ"ל כלומר דבכה"ג אפילו בסעודת רשות מותר

3. לשיר בפה שירי חול בבית המשתה על היין אסור, אבל שלא על היין מותר. (ושומר נפשו ירחק, והכל לפי העניין).
4. לשיר בפה שירי חול שאין בהם ניבול פה לצורך זירו עבודה, שלא על היין - מותר. (ואני מסתפק שכשר' חסדא הקל אם הקל אף בכלי בשירי חול בביתו, וכן השומע שירי חול בכלי לזירו עבודה שלא ישתעמם²³).

ומש"כ הטור אורח חיים הלכות תשעה באב ושאר תעניות סימן תקס בשם הרמב"ם לאסור "בכל עניין" נבאר את לשונו:

"ומלשון הרמב"ם ז"ל משמע דבכלי אסור לשמוע בכל ענין (היינו בכלי בין על היין ובין שלא על היין). ובפה דוקא על היין. (פשוט). אבל הוא ביאר בתשובת שאלה דאפי' בפה אסור אף בלא משתה" (תירצתי זה כבר לעיל - מייד אחר תשובת הרמב"ם - שרבנו בתשובה דיבר בשירי ניבול פה, ואגב הזכיר את כל הדרגות גם שירי חול. אך ביד החזקה דיבר רק בשירי חול שאין בהם ניבול פה).

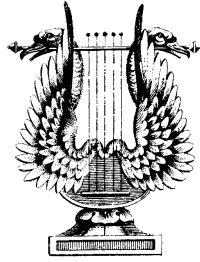
דעת הגאון מר"ן הרשל"צ רבי עובדיה יוסף שליט"א:

רבים סבורים בטעות כי דעת הרב שליט"א לאסור כל שמיעת שירה חוץ ממקום מצוה כסעודת חתן וכלה כי דעתו בדעת הרמב"ם ומר"ן הש"ע לאסור, ורק מכיוון שיש מקילים בדעת הרמב"ם - יש לעשות ס"ס דשמא דעת הרמב"ם להקל בשירי קדש בכלי שיר, ושמא קלטת או רדיו אינו בכלל הגזירה. כמבואר בחלק הראשון של ספרו יחוה דעת ס' מ"ה. וכן בח"ו ס' ל"ד. והמעין יראה שכל הענין בהיתר שמיעת שירי קדש מהרדיו הוא רק - סתם - שלא לצורך מצוה, אך לצורך מצווה שרי לכתחילה. כפי שיראה כל מעיין בספרו חזון עובדיה (-ארבע תעניות עמ' תל"ג). שם הביא כותרת את לשון הרמב"ם, ובהערות כתב בפשיטות שמותר כל נגינה לצורך מצווה כלומר שזו דעת הרמב"ם. ושמא תאמר שצורך מצווה נקרא רק שמחת חתן וכלה או ברית או בר מצווה או פדיון הבן, אבל נגינה לחזק עצמו ביום חול רגיל אינה מותרת? צא ולמד ממש"כ בטהרת הבית ח"ב עמ' ק"ע שאישה יכולה לנגן אף בכינור אף בפני גברים (כשאינם משתפים פעולה עמה דאל"ה הוי "זמרי נשי ועני גברי" ואסור). ואף במסיבת הורים בגן ילדים כדי לעודד את ההורים שירשמו את בניהם לגן דתי.²⁴ אמור מעתה על אחת כמה וכמה השומע או מנגן שירי קדש כדי להתחזק ולשמוח בעבודת ה'. ועל אחת כמה וכמה שירי הכנעה ודבקות וכיסופין, שאין לך דבר גדול מזה בעבודת ה'.

וכתב בספר השם "לר' אלעזר מגרמיזא" (עמוד ר"ב, וכמדומה שמקורו ממדרש אותיות דר' עקיבא)

"כל מי שמנגן בעולם הזה זוכה ומנגן לעולם הבא"

²³ כי מדברי מר עוקבא לריש גלותא דהוי דמיך בזמרא, אפשר לומר כתוס' ששם דווקא אסור שהיה מתענג ביותר, ואפשר שבכל מקרה אסור, ומאידך אפשר שגם בזה זולזל ר' חסדא. ומאידך יש צד לאסור לפי מה שלמדנו על אחר שלא פסק זמר יווני מביתו ורש"י כתב שהיה לו להניחו מפני החרבן. ומאידך - אפשר ששם מדובר בזמר של ע"ז שהיה מצוי בזמנם. וכן יש להסתפק בלשון רבנו "אסור לשמח בהן ואסור לשמען" האם אסור דוקא למטרת "שמחה" או "אסור לשמען" אף לצורך זירו עבודה, ושמא "אסור לשמען" חוזר על שירת שמחת חולין אפ' מנגן גוי, אבל שירה קלאסית להפיג השעמום שרי, וצ"ע. אבל מה שברור שנעיימות בלא מילים כדי להרגיע או לחזק עצמו, שרי שזה בכלל צורך מצווה ויה"ר שכל מעשינו יהיו לש"ש.²⁴ ראה עוד שו"ת שרידי אש חלק ב סימן לט עמוד תס (וויינברג) לעניין נגינה בבהכ"ס לשמחת בת מצווה לחיזוק הנערות.

קובץ נושאים קשורים

ימי בין המצרים:

בימי בין המיצרים ישנם האוסרים לשמוע מוסיקה כלל וכלל, אולם אין לכך אין שום מקור תלמודי, וזה מנהג חדש. כי אם זו מוסיקה שנאסרה מפני החורבן כשירי חולין, היא אסורה בכל השנה, ואם זו מוסיקה המותרת בכל השנה, היא מותרת אף בימים אלה, ואין סיבה שמי שצריך לצאת מעצבותו לצורך עבודת ה' שלא ישמע שירים, ואין סיבה שמי ששר שירי רגש לעבודת ה' שלא ישיר. ובכל אופן המנהג להחמיר. אך למרות המנהג לאסור, יש להקל בשמחת מצוה כגון מילה, או פדיון הבן, או סיום מסכתא, או בר מצוה, לשמוע שירי קודש המלווים בכלי נגינה, שכל שהיא שמחת מצוה יש להקל בדבר. שו"ת יחוה דעת חלק ו סימן לד. (ולפי מה שהגדרנו לעיל מטה"ב מהי שמחת מצווה יש להתיר אף בשירי דביקות וירא"ש,

ומכש"כ שירי התעוררות על החרבן כמו "על זה היה דוה לבנו" או "ציון חמדתי" או אם אשכחך" או "נחמו נחמו עמי" וכו').

שאלה, אם ת"ח יכול לנגן לרבים:

בשו"ת חוות יאיר סימן רה נשאל: "צורבא מרבנן חריף ובקי ומתמיד יודע נגן בכמה מיני כלי זמר שאל אם הרשות בידו לנגן בכינור לפני חתן וכלה הן בהליכתן לחופה או במשתה של מצוה חתונה או נימא דאסור לו לבזות עצמו מפני כבוד תורתו ומ"ש חכם שמחל על כבודו כבודו מחול י"ל העדר כבוד דקימה והידור שאני מש"כ בזיון? (וכ"כ הרמב"ם והריב"ש בתשובה ס"ס ר"ך וכתבו רמ"א בהג"ה קטנה ס"ס רמ"ג)? והאריך שם, ומסקנתו: "שבמצות שבין ישראל למקום ב"ה כ"ש מצוה שהזמן גורם הן על כל ישראל הן המפורסם לפי שעה ליחיד בציבור אין בו משום ביזוי כבוד זקנה ותורה וכל הנוהג קלות בעצמו לצורך גבוה ומצות ה' אף שאינה מצות עשה ממש רק ג"ח שילפינן מוהלכת בדרכיו ה"ז משובח ותע"ב. ע"כ.

תיקון כלי נגינה בחול המועד:

שאלה בחול המועד של סוכות ויהי כנגן המנגן בכלי שיר ונפסקה לו נימא אי רשאי לתקן על ידי קשירה וכה"ג בחול המועד או לא:

בשו"ת שבות יעקב חלק א סימן כה העלה "וזמר וכל כלי שיר במועד שרי אף גם לתקן נימא א' או שתים ואם אפשר לשנות קצת ישנה". וכ"כ להתיר לנגן בחוה"מ בשו"ת פעולת צדיק חלק א סימן קסז.

נגינה בשמחת מצווה בתוך שנת אבל:

בשו"ת חיים שאל חלק א סימן כא העלה להתיר לבעל להביא כלי נגינה בלברית בתוך שנת אבל של אשתו, וז"ל: "וגדולה מזו ראיתי בשו"ת זקן אהרן סי' רי"ג שהתיר לאבל תוך י"ב חדש לנגן בכלי זמר בפורים לאחר' שהוא מלאכתו והוא יום שמחה שלו ע"ש באורך ורואה אני שהדברים ק"ו בנ"ד ליולדת שהיא שמחתה להקריב אשה פרי בטנה למולות דודאי שרי. ותו דהכא אבי הבן אינו חייב בזה והוא שליט להביא כלי זמר כמנהג ביום שמחתו והרי התור' פטרה לאשה מכבוד אב ואם הן בעודנו חי משום דרשות בעלה עליה ואף כי אחרי מותו מחויבת לעשות רצון בעלה".

אם מותר לנגן בבהכנ"ס:

בשו"ת חתם סופר חלק ה - השמטות סימן קצב כתב "כי אפי' אם הותר לשמחת חתן וכלה לשמח לב עגומי הגלות אבל במקדש מעט אין נכון להראות שמחה לפני' כעין שמחת ציון כי אין שמחה ואין שחוק לפני' ית"ש עד יושב בשמים ישחק כמבואר פ"ק דע"ז. עכ"ל. וזכורני שראיתי באחד הספרים על שלוחי העליה במרוקו (מטעם המושבים, כמדומה יהודה ברניקר) שתיאר את חיי יהודי האטלס ובין היתר כתב "שלא מנגנים בבהנ"ס בכלי שיר". אולם דעת פוסקים רבים להתיר.